

CEVDET PAŞA'NIN İŞKODRA'YA ME'MÛRİYETİNE ÂİD VESİKALAR

M. Cavid Baysun

1861 (1278) senesinde İşkodra'da mutasarrıf ve kumandanı bulunan Çerkes Abdi Paşa¹ ile İşkodra'lıların arası açılmış, Abdî Paşa halk ile temâsı kesip kaleye kapanarak, İstanbul'dan beş tabur asker gönderilmesini istemişti. Diğer taraftan ahâli Mutasarrıf'a itimâdları kalmadığına dâir Sâdaret'e telgraf çektikleri gibi, Abdi Paşa da me'mûriyetinden isti'fâ ettiğini bildirmiş, bu sûretle İşkodra işleri epeyi karışmıştı. Bunun üzerine tâ'kib edilecek hareket hattını ta'yîn etmek için 26 eylül 1861 (21 rebi'ü'l-evvel 1278) çarşamba günü Meclis-i mâhsûs-ı vükelâ Sadrazam Âli Paşa'nın riyâsetinde toplanarak İşkodra mes'elesini uzun uzadıya tedkik etti. Ahâlînin serkeşliğini kırmak üzere Abdi Paşa'nın hemen gönderilmesini istediği beş tabur asker, işi anlayıp dinlemeden, sevk olduğu takdirde İşkodra'lıların nefret ve adâveti artar ve Mutasarrıf ile olan ihtilâf hükûmete karşı isyân hâlini alabilirdi. Kaldı ki, Bâbîâlî Abdi Paşa'nın idâre tarzını tasvîb etmiyor, İşkodra'daki askerın ma'âş ve istihkâklarından bir takım ihtilâslar yapıldığını da haber almış bulunuyordu. Meclis-i vükelâ, her hangi bir askerî harekete geçmeden önce, mes'elenin yerinde tahkik olunmasını, ve bu tahkikat için «haysiyet ve dirâyet-i zâtiyye ve ma'lûmât-ı kâfiye ashâbından» birinin hâdise mahâlline gönderilmesini muvâfık buldu, ve bu işi Cevdet Efendi'nin başarabileceğini düşünerek², fevka'l-âde komiserlik

¹ Abdi Paşa daha sonra ordu müşîrligi, vâililik ve Şûrây-i devlet âzâlığı gibi me'mûriyetlerde bulunmuş, 26 haziran 1879 (6 receb 1296) da ölmüştür. Kendisi Hassa müşîri Rauf Paşa'nın babasıdır.

² Bu hususdaki tezkire-i sâmiye için bk. : Cevdet Paşa, *Tezâkir*, Ankara, 1960, II, 158 v. d.

me'mûriyeti ile onu İşkodra'ya yollamağa karâr verdi. O sırada İstanbul-pâyelilerinden ve Meclis-i vâlây-i ahkâm-ı adliyye'nin Kavânin dâiresi âzâsından³ olan Vak'a-nüvis Cevdet Efendi (Paşa) eyâlet teftişlerinde tecrübe görmüş ve devlet ricâlinin itimâdını kazanmış bir zât idi. Kendisi, Sadrâzam Kıbrıs'lı Mehmed Paşa'nın Rumeli teftişinde bulunmuş ve 30 haziran 1860 (11 zilka'de 1276) günü yola çıkarken, Sadâret kaymakamı Âli Paşa ile Hâriciye nâzırı Fuad Paşa, en ziyâde şahsına güvendiklerini belirtmişler ve ona «Bâbiâli nazarında ma'nevî mes'ûl sensin» demişlerdi⁴. Gördüğü itimâda lâıyk olduğunu isbât eden ve Kıbrıs'lı Mehmed Paşa'nın teftiş vazîfesinde çok müessir olan Cevdet Efendi'ye bu İşkodra işini müstakillen tevdi' etmekte Âli Paşa tereddüd göstermedi. Kendisine bu me'mûriyeti için elli bin kuruş harc-ı râh verilmiş ve Tersâne-i âmire'den bir vapur tahsisi kararlaştırılmıştı. Fakat Kapudân-ı deryâ Mehmed Ali Paşa⁵ bu husûsda yazılan tezkire-i sâmiyeye verdiği cevâbda, Tersâne-i âmire muzâyakada olduğundan, geminin devr-i çarhı için Hazîne'den dört yüz kuruş istedi ve bu davranışa Âli Paşa'nın çok canı sıkıldıysede, vükelâ arasında tadsızlık çıkmasını istemeyen Cevdet Efendi, posta vapuruyla gideceğini söyleyerek, Sadrâzam'ı yatıştırdı. Lloyd kumpanyasının Triyeste'ye işleyen bir vapuruna binerek Korfu'ya, oradan da Bar'a azîmet etti; İşkodra sancâğında iki aya yakın bir zaman kalarak, memlekette bozulan âsâyîşi yerine getirdikten, ya'nî deruhde ettiği vazîfeyi Bâbiâli'nin siyâsetine uygun bir şekilde ifâ ettikten sonra, İstanbul'a döndü. Bu me'mûriyette gösterdiği dirâyet ve liyâkat, Cevdet Efendi'ye idârî sahâda daha mühim görevler verilmesine, az zaman sonra Hersek ve Bosna'nın, nihâyet Derviş Paşa ile birlikte Kozan havâlsinin islâhına me'mûr edilmesine yol açmıştır.

Burada yayınladığımız vesikalar, Cevdet Efendi'nin İşkodra'daki fa'âliyeti ve bu vilâyetin o devirdaki idârî ve ictimâî durumu

³ Meclis-i Âli-i Tanzîmât o sıralarda lâıgv edilerek Meclis-i vâlây-i ahkâm-ı adliyye'ye «Kavânin dâiresi» adıyla ilhak edilmiş, lâıgv olunan meclisin âzâsından olan Cevdet Efendi de bu Kavânin dâiresine ta'yîn edilmişti (*Tezâkir*, II, 153).

⁴ *Tezâkir*, II, 102.

⁵ Dâmâd Mehmed Ali Paşa, hem Kapudân-ı deryâ, hem de Mâbeyn-i hümâyûn ve Tophâne-i âmire, Hazîne-i hassa ve Harbiye nâzırı idi (*Sâlnâme* 1279, s. 36).

hakkında kıymetli ma'lûmât veren resmî muharrerâttir. Sonradan, kendi zamânının olaylarına âid vak'a-nüvis cerîdesi olarak Lûtfi Efendi'ye gönderdiği Tezâkir'de anlatılan Arnavudluk vekayi'i için, sûretlerini muhâfaza etmiş olduğu bu resmî muharrerât esâs ittihâz edilmiş olmalıdır. İstanbul'da Belediye Kütüphanesi'nde Cevdet Paşa evrâkı arasında bulunan bu tahrîrât sûretlerinde anlatıldığını gördüğümüz mes'eleler ile Tezâkir'deki ma'lûmât, mâhiyet itibâriyle birbirinin aynı olmakla berâber aralarında teferrûât bakımından bazı farklar bulunması tabî'idir. Binâen-aleyh, XIX. asır Türkiye Târihi için, Tezâkir gibi bu vesîkaların da neşr edilmesini lüzumlu görüyoruz.

1

İşkodra'ya giderken Korfu'dan makaam-ı Sadâret'e takdim olunan arizenin sûretidir. Fî selh-i rebî'ü'l-evvel sene 78.

Dersâadet'den hareket-i ubeydânemin dördüncü salı günü ale's-sabâh Korfu'ya muvâsalet olunarak dört gün ikaametten sonra mâh-ı hâlin selhi olan cumartesi günü akşam üzeri Bar'a gidecek posta vapuruna râkiben hareket olunacağından bi-mennihî-te'âlâ rehberî-i teveccühât-ı teshîlât-âyât-ı hazret-i velîni'metle pazartesi günü ale's-sabâh Bar'a muvâsalet olunması eltâf-ı ilâhiyyeden me'mûl ü mütemennâdır.

Korfu'da alınan havâdise nazaran Karadağlıların zahîrece ziyâde muzâyakaları olup bu cihetle zuhûr eden kaht u galânın bir eseri midir, yoksa nevâhî-i âsiyeden ve sâir taraflardan bir takım eşkiyânın tecemmü' ve tekessür etmesinden midir, her ne ise içlerinde şu aralık bazı günâ hastalık zuhûr ile hayli nüfûs telef olmakta idüğü Korfu'da bulunan Devlet-i aliyye konsolosu Konemnos'un tahkikaat-ı vâkı'asındandır. Bu kerre Ragusa'dan Korfu'ya gelen vapur ile alınan havâdis cümlesinden olmak üzere vapurun Ragusa'ya uğradığı gün Karadağ kaptanlarından bir ikisi Ragusa'ya gelerek sıkı sıkıya Fransız konsolosunu arayıp bulamamışlardır. İşkodra'nın gerek ehl-i islâm ve gerek hıristiyan ahâlisi Abdî Paşa'dan sâhîhen nâ-hoşnûd olarak azline muntazır oldukları dahi cümle-i tahkikaat-ı kemterânemendir.

Cezâir-i Seb'a ahâlisi İngiltere hükûmetinden çıkıp da Yunan hükûmetine girmeleri hakkında bir vakitten beri i'lân-ı meyl ü ârzü

eyledikleri mesmû' ve ma'lûm olup ancak leyse'l-haberi ke'l-iyân mü-fâdnca buralarda âmmenin bu yolda olan efkârının te'sîrâtı pek başka sûrette görülüyor. Cânib-i garbdan temevvûc edip gelen sey bâb-ı efkâr-ı serbestinin cihâna ne derecelerde te'sîri şundan dahi iyânen ma'lûm oluyor ki, İngiltere devleti gibi bir devlet-i cesîme bu adaların vergi ve hâsîlât-ı sâiresinden kendi hazînesine bir akçe almayıp bunların muhâfazası için kuvve-i berriyye vü bahriyyesi masârifini İngiltere'den akçe getirip de ifâ etmekte olduğu ve bu sâyede ahâlî nâil-i servet ü yesâr olduklarını ve râhatleri yerinde idüğünü mu'terif buldukları hâlde mücerred ihtilâf-ı milliyet ve cinsiyyet hasebiyle İngiltere hükûmetinden müfâratat ârzüsünde olduklarını alenen beyân ediyorlar. İngiltere devleti dahi bu esnâda Korfu'da bulunan eski kale toprakları alıp yerlerine yeni usûl üzere yapılmış şeşhâneli topraklar vaz'etmektedir. Fi'l-asl Korfu'da vâli bulunan Ceneral istediğini icrâ ede-gelirken Kırım muhârebesinden beri bütün maslahat memleket meclislerine bırakılarak Vâli tarafından çendan müdâhale olunmuyor. Hâlbuki istihkâmâta ve mevcûd olan kuvve-i berriyye vü bahriyyeye nazaran ahâlinin kat'â hareket edebilmek ihtimâli yoktur.

Bugün saat dokuz râddelerinde sūfün-i hümâyûndan bir firkateyn gelip Korfu limanına uğramaksızın karşı tarafda Lıyar limanına lenger-endâz olmuştur. Gaalibâ Girid'den Bar tarafına giden Keyvân nâm vapur-ı hümâyûn olmak gerektir.

Korfu'ca vuku'bulan tahkikaat ve meşhûdât-ı çakerânemin şimdilik bu kadarca arz u iş'ârına mübâderet ve bu sırada dahi her hâlde muhtâc ve taleb-kârı olduğum teveccühât-ı muvaffakiyyet-âyât-ı hazret-i veliyyü'n-ni'amîlerinin bekaası niyâz u istid'âsına müsâra'at olunmuştur. Bâkî emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

2

İşkodra'dan ilk defâ olarak makaam-ı Sadâret'e takdîm olunan ma'rûzâtın sûretidir. Fi 11 rebî'ül-âhîr sene 78.

Korfu'da posta vapuruna intizâr ile dört gün tevakkuf olunduktan sonra yâverî-i teveccühât-ı müstelzimü'l-füyûzât-ı hazret-i veliyyü'n-ni'amî ile mâh-ı hâlin üçüncü pazartesi günü ale's-sabâh Bar iskelesine muvâsalet ve orada bulunan Bahriye kumandanı

izzetlû Dilâver Bey bendeleriyle ahvâl-i mevki'yye üzerine bir mîkdâr idâre-i çarh-ı müzâkere vü musâhabet ve gerek andan ve gerek sâirinden ma'lûmât-ı lâzime ahz u istihsâl olunduktan sonra hemen ol gün İşkodra'ya azîmet olunup çünkü umûm-ı ahâlînin saâdetlû Abdi Paşa hazretleri bendeleri hakkında olan nefret ve adem-i hoşnûdilerinden dolayı bir vakitten beri a'zây-i Meclis kaleye gelip gitmez ve Pâşâ-yi müşârün-ileyh hazretleri dahi hâric-ı kal'aya çıkıp gezmez oldukları ve ahâlîyi te'dîb için külliyyetli asker gelecek ve Fransa donanması Bar'a asker dönecek imiş gibi tehdîdüs etmiş olan bir çok erâcîf ile ahâlî-i muta'assıbın efkârı galeyâna gelmiş ve bu sûretle emniyyet-i âmme meslûb olarak bundan ba'zı ecnebiler dahi ürkmüş olduğu tahkik kılınmış idüğünden cümleye bir nümûne-i emniyyet gösterilmiş olmak üzere doğru derûn-ı kasabada tehyi'e olunan konağa nüzûl olundu. Ol gün a'zây-i Meclis ve vücûh-ı belde li-eclî'l-istikbâl hâric-i şehre çıkıp birlikte şehre girilmiş ve a'zây-i Meclis ile cüz'î musâhabet olunmuş ise de pek geç kalındığından maslahat üzerine bahs açmağa vakit olamamıştır. Abdi Paşa nâ-mizâc bulunmak mülâbesesiyle ol gün görüşülemeyip ferdâsı ale's-sabâh gelecek hemen ol gün i'lân-ı keyfiyyete karâr verilmiş ve müte'âkıben Meclis âzâsı gelip ahvâl-i memleket üzerine icmâlen biraz bahs olunduktan sonra kalede meclis akdi tenbîh olunarak iâde edilmiş idi. Abd-i kemîneleri saat yedi karârlarında ma'iyet me'mûrları bendeleriyle berâber kaleye çıktığımda cümlesi hâzır bulunmağla der-hâl meclis akd olunarak Abdi Paşa'nın infisâline dâir hâmil-i iftihârı olduğum emir-nâme-i sâmi-i vekâlet-penâhîleri feth u kırâat ve kaymakamlığa Mîrlivâ izzetlû Ahmed Paşa ta'yîn olduğuna gibi cümlesi fevka'l-gaaye memnûn ve müteşekkîr olup eşk-i şâdî dökerek du'ây-i mefrûzül-edây-i hazret-i pâdişâhîyi bi-hulûsi'l-bâl edâ vü ifâ etmeleri üzerine cümlesine nesâyih-i lâzime itâ olunduktan sonra çünkü buranın muhtârânı bilâd-ı sâire muhtârlarına makıys olmayıp sahîhen ahâlinin muhtâr ve muntahabları olarak umûm-ı ahâlî anların sözüne i'timâd u i'tibâr ede-geldiklerinden emir-nâme-i sâmilileriyle berâber a'zây-i Meclis mahkemeye gönderilip bi'l-cümle eimme vü muhtârân celb ile cümlesine i'lân-ı keyfiyyet olunduktan ol gün derûn-ı beldede âsâr-ı memnûniyyet-i umûmiyye müşâhede olunmağla hemen zabt u rabt-ı memlekete ve islâh u tesviye-i mu'avvecât-ı umûra ikdâm

u i'tinâ ve ba'dehû şehre gelinip bi'l-cümle eimme vü muhtârân ile ba'dehû İşkodra dağları bölük-başlılarıyla görüşüldükte nesâyih ve tefhîmât-ı lâzime i'tâ vü ifâ kılınarak hemen ol gün âsâyiş-i belde i'âde vü istihsâl kılınmış demek olmasıyla bâ-telgraf-nâme-i çâkerî pîş-gâh-ı hakaayık-iktinâh-ı vekâlet-penâhilerine arz u ifâde-i hâl kılınmış idi. Bu havâlî ahâlîsinin hâl-i vahşet ve cehl ü nâ-dânîleri egerçi müstagni-i beyândır. Fakat pâdişâh bendeliği ve devlet hizmetkârlığı iddi'âsından aslaa geri durmazlar. Ale'l-husûs cülûs-i hümâyûn-i mes'adet-nümûn üzerine ba'z-ı islâhâta teşebbüs buyrulduğu bu tarafa mün'akis oldukta fevka'l-âde te'sîrât-ı hasenesi olarak her sınıf tebe'anın Zât-ı memdûhu's-sîfât-ı hazret-i pâdişâhî'ye olun incizâb-ı derûnîleri ta'rif olunmaz derecede olup ez-cümle Nişân-ı Osmânî icâd buyrulduğu mesmû'ları oldukta cedd-i a'lây-i hazret-i zillu'l-lahîye nisbelle Osmânî tesmiyesinin pek ziyâde hüsn-i te'sîri olarak çend rûz ed'iye-i hayriyye ve medâyihi celile-i mülûkâneyi umûm-ı ahâlî evrâd-ı zebân eylemiş olmalarıyla nâm-ı mehâbet-ittisâm-ı hazret-i mülûkâneyi yâd ile bu âdemleri hüsn-i idâre vü istihdâm kaabil olacağı ahvâl-i meşrûhadan istinbât olunmuş ise de böyle bir iktidâr-ı mukaddes ve mu'azzezi ibzâlden siyânet dahi bu havâlîce ferâiz-i hâlîyeden görünmekle yalnız Abdi Paşa'nın i'lân-ı azli günü tebeddül ve teceddüd-i hâl ü hükümet mülâbesesiyle âsâyiş-i umûminin hilâfı ve gerek Abdi Paşa ve gerek sâire hakkında edeb ü ubûdiyyete münâfi bir hâl ü hareket vuku' bulmamak için bu iktidârın sarfına ihtiyâc görüp ol vechile tahkîm-i esâs-ı âsâyişe mübâderet olunmuş ve bi'l-cümle a'zây-i Meclis ve vücûh ve muhtârân ve mu'teberân-ı belde evâmîr-i celile-i mülûkânedan ser-i mü inhirâf etmiyeceklerini arz u ifâde etmekte bulunmuştur.

Vuku'ât-ı ma'lûmenin keyfiyyet-i hudûs ve cereyânı bahsine gelince bir taraftan muzâyaka-i mâliyyenin gösterdiği müşkilât ve bir taraftan tedâhül etmiş olan mesâlih-i mu'avvededen dolayı zuhûra gelen müsted'iyât arasında muztarib kalınarak leyl ü nehâr dakîka-i vâhîde ârâm olunmayıp çalışılmakta olduğu hâlde bir taraftan dahi ahvâl-i mâziye ve muhâsebât-ı mâliyyenin tahkîkaatına iştiğaal olunup henüz arkası alınamamış ise de şimdîye kadar vâki' olan tahkîkaat-ı ubeydâneme nazaran Abdi Paşa hazretleri bendeleri sahihen asker bir zât olup dâmeni leke-i irtikâbdan pâk olduğuna umûmen şehâdet olunuyor. Ancak

mülkiye ve askeriye ve mâliye meşâgîli ve hudûd müşkilâtı kendisini şaşırtıp iş altında ezilmiş ve her nasılsa dâiresi halkına ve sâbık muhâsebeci Tal'at Efendi'ye aldanıp kapılmış ve anlar dahi ellerindeki iktidârı sû-i ist'mâl etmeleriyle bir müddetten beri mesâlih pek fenâ hâlde cereyân eylemiş ve dahl ü sarf-ı mîrice hayli telefât vuku'a gelmiş olduğu ve bu bâbda ba'zı taraflardan olunan ihtârâta dahi Abdi Paşa tarafından havâle-i sem'-i i'tibâr olunmamış idüğü anlaşılıyor. Emr-i idârenin böyle teşvîş ü ihtilâlê dûçâr olması hasebiyle herkes Abdi Paşa'dan müteneffir olarak memlekette bir nevi' ihtilâl isti'dâdları peydâ olduğu hâlde İd-i Adhâ'da Abdi Paşa mahkemede iken civârında bir kıtâl vuku' bulmağla derhâl kaatilin ahz u girifti için göndermiş olduğu zabtiye neferâtı kaatili ele geçiremeyip ba'z-ı akrabasını ahz u tevkîf etmeleri üzerine: «*Böyle bi-töhmêt âdemlerin tevkiğine sebeb nedir*» deyu ahâlî tecemmu' ve mahkemeye hücum ve bayağı Abdi Paşa hakkında sû-i kasta ictirâ hâlinde iken Nâib Efendi çıkıp ba'z-ı nesâyih ile kalabalığı det' eylemiş ise de Abdi Paşa aleyhinde galeyâna gelmiş olan efkâr-ı umûmiyyenin bir bâdire-i bâride ihdâs etmek emârâtı ba'zı dür-endiş zâtlerin meşhûdu olıcak isti'fâ eylemesi Abdi Paşa'ya ihtâr olunmuş iken bunu isgaa eylemediğinden herkes kendisinden tebâ'ude başlamış ve mute'âkıben İspîç vukû'âtı zuhûr etmeğın ezhân-ı ahâlî bununla meşgul olarak biraz vakit geçirilmiş ise de mu'ahharan Viranine vak'ası zuhûra gelmiştir.

Şöyleki İşpuzi kazâsı muzâfâtından Gırbafça nâm karye ahâlîsi ittihâd-ı mezheb mülâbesesiyle Karadağlu'ya mâil olarak anların nazarında tarafdârlıklarını isbât için bunlardan bir takımı Podgoriça kazâsında vâki' Botune nâm karye muhtârı ve bu havâlî ahâlîsinin mazhar-ı nazar-ı i'timâd u i'tibârı olan ahâlî-i islâm-dan Ramo nâm zâti katl ile başını Karadağlılara takdim eylemiş olmaları üzerine artık Gırbafça'da ikaamete cesâret edemediklerinden civâr-ı karyede vâki' bir tepe üzerine de kuleler ve etrâfına duvar çekmek gibi ba'zı mertebe istihkâmlar inşâ etmiş ve li-ec-li'l-muhâfaza içlerinde bir iki onbaşı takımı Karadağlı olup koca-başlılarına dahi Nikola tarafından nişân verilerek i'lân-ı isyân eylemiş ve Gırbafça ahâlîsinin bakiyyesi anlara peyrev olmayıp ve karyelerinde ikaamet üzere bulunmuşlar olup ancak Ramo'nun akrabası ahz-i sâr için civârda bulunan ve lâtin milletinden olan

dağlılara mûrâca'at eyledikte çünkü gerek Gırbafça ve gerek üzerine müceddeden karye şeklinde kubbeler inşâ olunan mezkûr tepe hatt-ı imtiyâzın beri tarafında bulunduğu civârında bulunan bazı dağlılar bi'l-ittihâd ve bağıteten bu karye-i cedide hücum ile cümlesini idâm ve ser-i maktu'larını alıp Podgoriça'da gezdirdikten başka âdet ve usûl-i kadîmeleri üzere çeleng almak için İşkodra kalesine vaz' ile teşhîr etmek üzere getirdiklerinde evvel-i emirde İşkodra'lılar tarafından nezâket-i asriyyeye muhâlif idüğü beyânıyla muhâlefet olunacak olmuş ise de dağlıların âdet ve usûl-i kadîmeleri bu minvâl üzere câri ola-geldiğinden bu muhâlefeti gördükleri gibi silâhlarını çıkarıp İşkodra'lıların önüne terkle yâ fellâh olup dağılmak veyâhud Karadağ'lılara katılmak ma'nâsını iş'âr u işrâb etmeleri üzerine İşkodra'lılar dahi «*Biz sizden ayrılamayız*» deyu anların tervîc-i merâm-larına sa'y etmeğe mecbûr olmuşlar. Bu hâle Abdi Paşa dahi muvâfakat ederek cümlesine çelengler ve bahşîşler îstâsiyle taltif u te'lîfe mecbur olmuştur. Bunun üzerine Karadağ'lılar beri tarafında bulunan kuleler üzerine hücum edip Viranine karyesi ahâlisi dahi ortodoks mezhebinde bulunmak mülâbesesiyle Karadağ'lılara teba'iyet ederek anlar ile birlikte karye-i merkuumede nâ-be-mahâll olarak hânelere karîb ve usûl ü kaa'ideye muhâlif yapılmış ve içinde lâ-akall yetmiş-seksen kişi bulunmak meşrût iken belîyye-i irtikâb olmak üzere yirmi nefer asâkir-i muvazzafa ile bir yüzbaşı bulunmuş olan kule üzerine hücum ettiklerinde asâkir-i merkuume son dereceye kadar çalışıp bir hayli Karadağ'lıyı idâm etmişlerse de nihâyet Karadağ'lılar her taraftan üşüntü ederek kulenin etrâfına ot ve odun vaz'ıyla ihrâkına teşebbüs ettiklerinde merkur yüzbaşı cebe-hâneye ateş urup gerek kendisiyle rufekaa-sını ve gerek kuleye sarılmış olan Karadağ'lıları ihrâk u ihlâk eylemiştir. Bu hâlde Karadağ'lılar ol havâlfide bulunan diğer kulelere dahi sarılmışlar ise de anlar oldukça metânet üzere yapılmış olduğundan başka müte'âkıben Mirlivâ Ahmed Paşa beş-altı yüz kişiyle yetişip bunları halâs etmiştir. Vak'a-i mezkûrede yirmi bir kadar asâkir-i muvazzafa zâyi' olmuş ise de bir kaç yüz Karadağ'lı telef olduğu mertebe-i sübûta varmıştır. Bu evânda sâlifü'z-zikr Gırbafça karyesi ahâlisinden olup da Karadağ'lıya teba'iyet etmeyen takım artık emîn olamayıp karye-i merkuumeyi tahliye ile beri taraflara dağılmış bulduklarından işbu Viranine

vak'asından bir gün sonra Karadağ'lılar gelip karye-i merkuumeyi dahi ihrâk eylemişlerdir. Viranine kulesine ol vechile Karadağ'lıların hücumunda civârında bulunan kalelerden top atılarak İşkodra'ya beyân-ı hâl olundukta ale'l-acele vapur ile asker gönderilmiş olaydı kulle-i mezkûre tahlis olunacak imiş. Ancak Abdi Paşa evvel-i emirde vapuru tahkik-i hâl zımında gönderip geldikten sonra Ahmed Paşa'yı göndermiş ve onların vusûlüne dek iş işden geçmiş olduğundan bu teahhurdan dolayı ahâlinin Abdi Paşa hakkında olan nefret ve iğbirârı teceddüd ederek tarafeyn yek-diğeri aleyhine şikâyete kalkışmış ve Abdi Paşa'nın dâiresi halkının sû-i hâl ü hareketlerini ve kendisinin bazı hod-serâne hareketini der-miyân ederek sâir me'mûrîn dahi aleyhinde bulduklarından başka efkâr-ı âmmenin fevka'l-âde galeyânını görüp gerek a'zây-i Meclis ve gerek sâir me'mûrîn anlara muvâfakat hâlinde bulunarak hükûmeti ta'tilden ve memleketi ihtilâlden vikaaye emrinde doğrusu pek çok gayret ve güzel hareket etmişlerdir. Hele Mirlivâ izzetlû Ahmed Paşa bendelerinin bu havâli ahvâline yûkuf ve ittilâ'-ı tâmmı ve beyne'l-ahâli sıyt-ı şöret ü şânı olmak hasebiyle bir bâdire zuhûra gelmemesi emrinde mes'elenin mebd'e'inden müntekâsına kadar dahl-i azîmi olup bu bâbda görülmüş ve el-hâletü hazihî görülmekte bulunmuş olan hüsn-i hareketi doğrusu şâyân-ı takdir ü tahsîn görünmüştür.

Ahâli bâ-telgraf Abdi Paşa'dan şikâyet edecek olduklarında a'zây-i Meclis içlerine gidip ve: «*Devlete ifâde-i hâl ayıb değildir. Bu bâbda biz de sizinle berâberiz. Fakat asâkir-i şâhânenin tedârük-i levâzimâtı emrinde bir güne halel ü noksân ve Pâdişâh'ımızla dostlukları olan düvel-i ecnebiyye tebe'asına zerreten-mâ zarar u ziyân îrâs olunmamak velhâsıl zabt u rabt-ı memlekete kat'â halel getirilmemek şart-ı lâzımdır*» diyip bunun üzerine besa etmeleriyle a'zây-ı Meclis'in reîsi makaamında olan ve vücûh-ı beldenin en ileri gelenlerinden bulunan Hacı Muhtar Ağa bütün konsolos-hâneleri dolaşıp te'mînât-ı lâzime itâ eylemiş ve fi'l-vâki sözlerinde sâbit olup eğerçi külliyetli asker gelerek cümlesi te'eddüb olunacak imiş gibi ba'z-ı erâcif neşriyle haylice tahdiş-i ezhân olunmuş ise de me'muriyyet-i ubeydânemi istimâ' ettiklerinde kendilerine iyice emniyet gelmiş ve İşkodra'ya vusûl-i ubeydânem günü ahâli tecemmu' ederek şehre girerken bir ağızdan: «*Abdi Paşa'yı istemeyiz*» deyu feryâd etmek üzere mukaavele ettikleri esnâda a'

zâ-y-i Meclis bunlara nush u pend ederek: «Eğer sizler böyle bî-edebâne hareket edecek olur iseniz bizler istikbâle çıkmayız» deyu: kat'iyyen cevâb itâsiyle cümlesini iknâ' ederek elhamdü-l'illah buraya vürüd-ü âcizânemde ber-minvâl-i meşrûh bir gün zarfında emniyyet ü âsâ-yiş-i belde istihsâl kılınmış ve cümlesi müsellağ oldukları hâlde şimdiye kadar birisinden edeb ü ubûdiyyete mu-gaayir bir güne hâl ü hareket görülmemiştir. Böyle bir vakt-i nâzikte Abdi Paşa'nın dil-hâhî üzere ahâlinin te'dibi yoluna gidilmiş olaydı iltiyâmı müşkil bir yara açılmış olacağı der-kâr imiş. İtalya konsolosu ile mülâkaat olundukta: «Bâbiâli bu tâbda pek güzel ve pek çabuk davrandı. Yoksa böyle bir hüsn-i netîceye ru-sûl çenaân me'mûl ü melhûz değil idi» deyu ittihâz buyurulmuş olan tedbîr-i serî'ü't-te'sîri ma'a't-te'accüb istihsân eyledi. Elhâsıl ittihâz olunan meslek ayn-ı isâbet olup ancak maslahatın bu kadar sühûletle basdırılması hakikat-ı hâlde Zât-ı kerâmet-âyât-ı hazret-i zillü'llâhîleri'nin mazhariyyet-i celîleleri olan muvaffakiyyet-i müselleme-i mülûkâneleri âsâr-ı celîlesinden idüğü umûr-ı yâziha-dandır.

İşkodra ahâlisinin ekseri ehl-i islâm olup emr-i diyânette sa-lâbetleri dahi müselleme olmasıyla berâber dağların ekseri sekene-si olan lâtinler ile beyinlerinde olan râbîta-i ittihâd dahi te'accüb olunacak sûrette müstahkem olarak yek-diğlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Hâricden ba'z-ı ilka'ât ile bu râbîtaya za'f u halel getirilmeğe çahşıldıkça kuvvet bulmaktadır. Çünkü İşkodra ahâlisinin ekseri vaktiyle dağlardan inip şeref-i islâm ile müşerref olmuşlar ise de asabiyyet-i kadîmelerini zâyî' etmeyip mensûb oldukları kabîleler ile hâlâ ittihâdları dâim ve müstemir kalmış idüğinden yek-diğere gelip gitmekte ve bu cihetle dağlı lâtinlerden hiç birisi kasabaya vürûdunda hem-mezheplerinden birine müsâfir olmayıp be-herhâl ehl-i islâmdan birinin hânesine inmekte ve her güne teklîf ü tekellûf ber-taraf olarak yek-diğeriyle hüsn-i âmi-zîş ve ihtilât eylemekte bulunmuşlardır. Rum mezhebinde bulunanlar iki takıma dahi adâvet üzere olduklarından bi't-tabî ekseri Karadağ'lılara mâildir. Dağlıların ekseri lâtin mezhebinde olup Rum mezhebinde olanlara adâvetleri pek ziyâde olduğundan cümlesini imhâ etmek isterler ve edebilirler. Lâkin her bir hâl ü hareketlerinde İşkodra'lıların re'yine ittibâ' ede-geldiklerinden öte-denberi buranın muvâzene-i âsâ-yişini İşkodra'nın ehl-i islâmı mu-

hâfaza ede-gelmiştir; ve el-hâletü hâzihi fikr ü endîşe-i âcizânem buranın ahvâl-i âtiyesini te'mîn etmek mes'elesi olduğundan şâ-yed ki bir gün lâtinler rumlar üzerine bağıteten hücum edip de bir gaaile-i azime hâdis olur mülâhazası hâtır-hırâş-ı âcizî olmuş ise de şu muvâzeneye ve ehl-i vukuuf u hibre olan ba'z-ı zevâtın te'mînâtına nazaran abd-i dâ'îlerine dahi bu bâbda bayağı emniyyet geliyor. Şu hâle nazaran cây-i mülâhaza yalnız malisorların ya'nî dağlıların mizâc-ı asra muvâfık sûrette idâre vü istihdâm-ları bahsi kalmıştır. Bunlar İşkodra'nın ehl-i islâmından ayrılmayıp evâmîr-i seniyyeye dahi mahâlefet hâlinde bulunuyor; ve el-hâletü hâzihi hatt-ı imtiyâzı tecâvüz ettikleri yoktur. Gırbafça toprağında Karadağ'lular basıp idâm eylemeleri hatt-ı imtiyâzın beri tarafından bulunduğuna mebnîdir ve mukaddemâ kendilerine: «Hatt-ı imtiyâzı tecâvüz etmeyiniz. Fakat Karadağ'lular tecâvüz ederî ise urunuz» denilmiş olduğundan bunda müttehim add olunmazlar. Keskikleri kelleleri kaleye getirmek dahi usûl ve âdet-i kadîmeleri icâbından olmasıyla bu hareketleri emr-i devlete muvâfık olmak itikaadındadırlar ve «Sultan Murâd-ı evvel zamânından beri biz Devlet-i aliyge'nin hizmetkârıyız» deyu her nereye emr olursa kaa'ide-i kadîmeleri üzere yevmiye üç yüz dirhem kukuruz ekmeği ve bir kuruş katık-bahâ ile istihdâm oluna-gelmişlerdir. Ancak cengde isbât-ı vücûd edenlerine çeleng itâsı örf-i belde olup buna istihkakları dahi kelle gezdirmekle tanınmak âdet olmuştur. İşkodra sancağında otuz bin kadar tüfenk-endâz bu kadar halkı def'aten devletten tebrîd ü teb'id edecek sûrette bir mu'âmele câiz olamayacağı ve olacak olsa pek fenâ bir netîceyi da'vet edeceği vâzihâltan olduğu mişillü ba'z-ı usûl ve âdetlerinin nezâket-i hâl ü vakte muvâfık olacak sûrette tebdil ü islâhı yâ-çibât-ı umûdan bulunduğuna mebnî bundan böyle emr-i devlet ile bulunacakları seferlerde isbât-ı liyâkat edenlere birer sûret ile mükâfât olunmak üzere kelle gezdirmek gibi vahşiyâne etvârdan mücânebet etmek üzere kendilerini bir kavî ve dâimî besaya rabt etmek esbâbını istihzâra iştilal üzereyim.

Bu esnâda bir çok tahsisat ve ta'yînât-ı askeriyyenin memerrî olan Puka caddesinde dahi ba'z-ı eşkiyâ zuhûriyle emniyyet-i turuk dâimâ meslûb olduğundan ol havâlî koca-başlarından münâsibleri İşkodra'ya celb ü da'vet olundu. İn-şâ-Allah sâye-i teshilât-vâye-i cenâb-ı cihân-dârîde kariben ol havâlinin emn ü âsâ-yişi

dahi îade vü istihsâl kılınır.

Hatt-ı imtiyâzın hâricinde olduğu hâlde bir müddetten beri Karadağlı'ya teba'iyet hâlinde bulunan Vasovik-i zir'in zabtı zımında Mirlivâ izzetlû Ahmed Paşa'nın ol tarafa izâmı için devletlû-re'fetlû Ömer Paşa hazretleri tarafından mukademâ Abdi Paşa'ya gelmiş olan ta'limât üzerine evvel-i emirde Gusinye'de bir mîkdâr zahire bulundurulmak lâzîmeden görülerek etrâfdan tertîb olunan kukuruzun bir haylisi Gusinye'ye gelmiş ve bâkisi dahi gelmek üzere bulunmuş ise de hareket te'ehhur eylediğinden Gusinye'lilerin canı sıkılıp: «*Ya önümûze düşünüz Vasovik üzerine gidelim veyâhud buradan gidiniz*» demeğe başlamışlar. Bu hâlde Gusinye Meclis âzasiyle Vusay karyesi ahâlisi beyninde dahi mübâyenet ve münâfese vuku' bulduğundan ve müdürin derûn ve birûn-ı kasabada nüfuzu olmadığından nâşî karye-i merkuumenin urulması için kumandan bulunan Miralay Ali Bey'e bir küt'a mazbata verilmiş ise de nezâket-i mevki'iyeye nazaran Mir-i mûmâ-ileyh İşkodra'dan istizâna mecbûriyyet görmekte. derhâl İşkodra vücûh ve mu'teberânından Podgoriça'lı Abdullah Bey Gusinye müdürlüğüne bi'l-intihâb ta'limât ve tenbîhât mücibince hemen bu gün yarın Gusinye'ye gönderilmek üzeredir. Bu sûretle tehdâdüs etmiş olan rahatsızlığın karîben indifâ'i eltâf-ı ilâhiyyeden me'mûl olup ancak Vasovik nâhiyesi böyle müzebzeb kaldıkça civârına sirâyetten korkulur. Zirâ Vasovik civârında bulunan ve Gusinye kasabasına iki buçuk saat mesâfede olan Orjaniça nâm ehl-i islâm karyesi mücerrred muhâfaza olunmadığından ve alâ-rivâyetin bayrakdârının inzimâm-ı ihânâteninden nâşî geçen sene Karadağlılara teba'iyet ederek hâlâ ol hâl-i mücibü'l-melâl üzere kalmıştır ve ol havâli soğuk yerler olduğundan bir ay sonra oralarda aslaa hareket-i askeriyeye kaabil olamayacağı müstağni'ani'l-beyândır. Bu tarafta bulunan Anadolu rediflerinin pek çoğu hasta olup muzâyaka-i mâliyyeden nâşî emr-i idâreleri dahi pek düşvâr olduğundan ve bu kışın buralarda kabırlar ise içlerinde küllî vefeyât ve telefât vuku'a geleceği şimdiki hâllerinden müstedell bulunduğundan Vasovik üzerine hareket olunmayacak ve Karadağlılar ile ceng edilmeyecek olduğu hâlde bunların ve belki sâir rediflerin dahi bu kışın memleketlerine îadeleri sûretinin şimdiden düşünülmesi elzem görünmekle arz ve ifâde-i hâle cür'et olunmuştur.

Muzâyaka-i mâliyyeden görülen müşkilât bir vech ile ta'rif

olunamaz. Kaleler için irsâl buyurulmuş olan yedi yük bu kadar bin kuruşun otuz üç bin kuruş mevcûdu olup o dahi geçen gün Nehay kalesine verildi. Bundan başka Abdi Paşa tarafından mal sandığına habbe-i vâhide terk ü devr olunmadı. Bu tarafa vürûd-ı âcizânemden sonra ba'z-ı havâlâtta bir kaç yüz kuruş geldi ise de mukaddemâ Abdi Paşa'nın Korfu tüccârından almış olduğu kukuruzun elli bin kuruşu nakden itâ olunmak üzere mukaa-vele olunmuş idüğünden hemen itâsı zarûriyyât-ı umûrdan bulunmuş ve Abdi Paşa ile dâiresi halkının İşkodra esnâfına hayli dü-yünü olup vermedikçe buradan çıkabilmesi müşkil olduğundan mal sandığına alacağı görünen doksan altı bin kuruşu kâmilen istifâ eylemiş olduğuna ve mukaddemâ asâkir-i şâhânenin tedârük-i levâzımâtı için mal sandığından ta'vîzen bir hayli akçe verilmiş olduğu misillü bu kerre dahi yine mal sandığına gelmiş olan mebâligden ta'vîzen bir mîkdâr akçe itâsına mecbûriyyet görülmüştür. Geçen sene bu tarafta bulunan taburların me'külât ve sâir levâzımâtı veresiye olarak İşkodra tüccâr ve esnâfından alınıp hâlâ akçeleri verilmemiş ve ol taburlar şimdi başka tarafta bulunmuş olduğundan ahâli bu matlûbâtını nereden alacaklarında mütehayyir iken bu sene dahi ahâlden külliyyetli eşyâ alınmakla el-hâletü-hâzihi ahâlinin matlûbâtı otuz bin keseden ziyâde tahmîn olunduğu hâlde der-kâr olan salâbet ü diyânetleri hasebiyle alacaklarını kemâl-i edeb ü hayâ ile istemektedirler. Ancak esnâf ve tüccârının zâten sermâyeleri kalil olup olancası dahi mîrî zimmetine geçmiş olduğundan mu'âmelât-ı ahz ü itâya küllî kesâd gelerek bundan bir muzâyaka-i umûmiyye tehdâdüs eylemiş ve bu sene zahire dahi az olduğundan ahâli bir kat daha sıkılmıştır. Ragusa'dan İşkodra'ya mümtedd olan hatt-ı telgrafi Bar kasabası ile iskelesi arasından güzâr edip limân-ı mezkûrda ekseriyâ donanmâ-yı hümâyûn lenger-endâz bulunduğundan ve Nehay kalesi karîb olduğundan Bar mevki'inde bir makine ile telgraf me'mûrunun vücûdu elzem ve Podgoriça'ya bir hatt-ı telgrafi temdîdi hükümetçe ehemm olmağla icrây-i muktezâsı bâ-telgraf-nâme-i âcizi arz u inhâ olunmuş idi. Bu günlerde bir mîkdâr suvâri ve bir bölük şeshâneci ile çıkıp buradan Podgoriça'ya kadar ser-hadâtı gezmek ve kale ve kuleleri mu'âyene etmek niyyetindeyim. Avdet-i ubeydânemde dahi İspiç nâhiyesini ve Nehay kalesini ve Çan limanını mu'âyene ettikten sonra Korfu'ya kadar ba'zı limanların

keşf ü mu'ayenesi ve mümkün ise bir haritalarının alınması münâsib olacağından ve bu sevâhilde korvetten büyük vapurların kışlaması müşkil ve düşvâr olduğundan Bar iskelesinde lenger-endâz olan Keyvân nâm firkateyn vapur-ı hümâyûnu ile avdet-i ubeydâneme müsâ'ade buyrulmasını niyâz u istirahat eylerim. Ol bâbda ve her hâlde emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir.

3

Makaam-ı valây-i cenâb-ı Kapudânî'ye takdim kılınan ma'rûzâtın sûretidir. Fi 11 rebî'ü'l-âhir sene 78.

Avâtıf-ı aliyye-i hazret-i pâdişâhîden Hassa ordû-yı humâyunu müşirliği inzimâmiyle Seraskerlik me'mûriyyet-i celilesi bu kerre übbetlû devletlû Mehmed Rüşdi Paşa hazretlerine'e tevcih ü ih-sân buyrularak müşârün-ileyh hazretlerinin Dersaadet'e muvâsaletlerine değin Seraskerlik'e âid olan husûsâtın rû'yet ve temşiyeti uhde-i mekârim-udde-i hazret-i hidiv-ı efhamilerine ihâle vü tevfiz buyurulduğu tebşîratına dâir hâme-pîrây-ı ta'zim ü ibcâl olan bir küt'a kerem-nâme-i nâmi-i dâver-i ekremileri meâl-i me'âli-ışti mâli bi'l-etraf rehîn-i iz'ân-ı ubeydânen olmasıyla derhâl bu havâlîde kâin kâffe-i ümerâ vü zâbitân-ı askeriyeye takrir ü iş'âr ile infâzı irâde-i aliyye-i âsafânelerine müsâra'at ve hakk-ı dâ'iyânende sezâvâr buyurulan envâ'-ı iltifât u ta'attufât-ı celile-i bende-nüvâzîlerin bâ'is-i kemâl-i fahr ü mübâhât olduğu hâlde muvâzıbı olduğum du'ây-i füzûnî-i ömr ü iclâl-udde-i dâver-i ekremilerine ed'iye-i hüsn-i muvaffakiyyet-i aliyye-i müşîrâneleri ilâvesiyle tezyîn-i lisân-ı şükrâniyet kılınmıştır. Müstagni-i arz u beyân olduğu vehile Rumeli ordû-yı hümâyûnundan bu havâlîde kâin cunûd-ı cenâb-ı mülükânenin tesviye-i ma'âş u ta'yînât ve masârifât-ı müteferrikaları için iyâlât ve elviye-i mâlûmeden tertib olunan havâlâtın ordû-yı mezkûr nizâmiye altıncı alayı üçüncü taburunun on dokuz yük altmış dokuz bin üç yüz bu kadar ve altıncı şeshâneci taburunun on sekiz yük on altı bin üç yüz şu kadar ve yedinci şeshâneci taburunun on beş yük yirmi dokuz bin bu kadar ve birinci şeshâneci taburunun on dört yük kırk dokuz bin dokuz yüz bu kadar ve ordû-yı mezkûr birinci alayının ikinci ve üçüncü taburlarının dahi on iki yük beş bin altı yüz bu kadar kuruş bekaayaları olup henüz ahz ü istifâ olunmamasından nâşi kimisi

otuz bir ve kimisi otuz iki aylık ma'âş almamış olduklarına mebnî cümlesi dücâr-ı zarûret ü sefâlet oldukları misillû masârifât-ı mahâlliyyeye karşılık olarak müteretteb olan havâlâtın dahi arkası kesilmiş olmasından dolayı İskodra mal sandığına bir akçe olmayıp İskodra tüccâr ve esnâfının asâkir-i şâhâne için şimdiye kadar vermiş oldukları erzâk-ı mütenevvi'anın akçesini alamadıkları cihetle bütün sermâyeleri ellerinden çıkmış ve hükümet zimmetine geçmiş olduğu bediî bulunmasıyla ve egerçi İskodra'ya muvâsalet-i âcizânenden sonra ba'z-ı havâlâtın mal sandığına cüz'i akçe gelip bundan bir mîkdâr ta'vîzen asâkir-i şâhânenin tedârük-i me'kûlâtına sarf olunmuş ise de bu dahi seddi remak edecek sûrette bir çâre-i muvakkat olarak her hâlde muzâyaka-i mâliyyeden dolayı görülen müşkilât ve çekilen meşakkat bir vehile ta'rif olunamaz. Anadolu redifleri buraların âb u havâsiyle me'lûf olmamasından dolayı pek çoğu hastalanıp içlerinde sağlamı az kalmış ve bu hâl ile terk olursa cümlesi telef olacağı bediî bulunmuş olduğundan içlerinden hasta olanların emri tedâvisine dikkat ü i'tinâ olunmak üzere ba'z-ı hâneler istikrâ ile hastahâne ittihâz ettirilmiş ve sağlam olanların dahi hâriç-i kasabada Yılan-ovası nâm mahâlde çadırlar rekziyle ikaamet ettirilerek şimdilik istihsâl-i esbâb-ı âsâyiş ve istirahatlerine bezl-i mesâ'i ve gayret olunmakta bulunmuştur. Ancak mezkûr ovada su olmadığından saka bargirleri tedârîki için icâb eden yirmi bin kuruşun tedârikinde hayli zahmet çekilmiştir. Bunların bu kışın buralarda idâreleri pek müşkil olacağından her ne yapılmak lâzım gelirse şimdiden mutâlâ'ası vâcibât-ı umûrdan olmağa ihtâr-ı keyfiyete iictisâr olunmuştur. Hele bu muzâyeka-i maliyye'ye bir çâre bulunamaz ise her hâlde iş müşkil olur. Gusinye kasabasında geçen sene bir tabur pek güç hâl ile kışlamış olduğuna nazaran mevcûd olan iki taburun orada meştâ-nişîn olması nâ-kaabil olup eyyâm-ı şitâ ise tekarrub eylediğinden ve ahâlisine kalırsa orada hiç asker kışlamasına râzî olmadıklarından ve muhât-ı ilm-i sâmi-i âsafâneleri buyrulduğu üzere ol havâlinin şitâsı şedid olduğundan bir taburunun Plava kasabasına veyâhud diğer bir mahâlde nakli zarûriyyât-ı umûrdan olduğu mevki'-i mezkûrda kumandan bulunan Miralay izzetlû Ali Bey bendeleri tarafından beyân ile seri'an cevâb istenilmiş olduğuna ve Dersaadet'den cevâb intizâ-ına vakit müsâ'id olamayacağına mebnî lüzûm gördüğü anda bir

taburun kasaba-i merkuumeye veyâhud münâsib gördüğü diğer bir mahâlle nakli husûsunda kendisine me'zûniyyet verilmiş ise de emr ü irâde-i isâbet-ifâde-i âsafânelerine merkezde ise icrây-i muktezâsına müsâra'at olunmak üzere bâ-telgraf emr ü iş'âr buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men-lehül-emrindir.